

Belgische universiteiten en de omgang met het koloniale verleden

Rapport van de 'Interuniversitaire Werkgroep Koloniaal Verleden'

(VLIR-CRef)

27 oktober 2021

1 Achtergrond en definities

1.1 De Interuniversitaire Werkgroep Koloniaal Verleden

In de nasleep van het Black Lives Matter-protest van juni 2020 hebben de Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR) en de Conseil des Recteurs (CRef) – de twee organen die de rectoren van alle Belgische universiteiten samenbrengen – besloten om een 'Interuniversitaire Werkgroep Koloniaal Verleden' samen te stellen. In aansluiting met enkele ontwikkelingen de daaropvolgende weken, zoals de spijtbetuyging van koning Filip op 30 juni en de oprichting van de parlementaire commissie Congo-Koloniaal Verleden, werd de werkgroep gevraagd om te reflecteren over de rol die de universiteiten kunnen opnemen: hefboven voor de erkenning van ons verleden, de wetenschappelijke duiding daarover, en de brede en duurzame sensibilisering.

De werkgroep is tussen augustus 2020 en september 2021 acht keer samengekomen en bestond uit één single point of contact (SPOC) voor elke deelnemende universiteit: Marnix Beyen (UAntwerpen), Anne Sophie Gijs (plv.: Vincent Dujardin; UCLouvain), Idesbald Goddeeris (KU Leuven, voorzitter), Benoît Henriët (VUB), Sibò Kanobana (UGent), Jean-Pierre Katshidikaya Tshibangu (plv.: Aymar Nyenyezi Bisoka; UMons), Romain Landmeters (USL-B) en Laurent Licata (plv.: Lara Rauwers; ULB). Ook AfricaMuseum (Maarten Couttenier) nam aan de vergaderingen deel. In juli 2021 werden Patrizia Zaroni (UHasselt) en Cloe Maerivoet (Instituut voor Tropische Geneeskunde) afgevaardigd. Aurora Geerts (VLIR) en Elisabeth Kokkelkoren (CRef) woonden de vergaderingen bij en hielpen die mee organiseren. De SPOC's stonden binnen hun eigen instelling in verbinding met alle relevante actoren.

In eerste instantie is een inventaris gemaakt van waar de universiteiten momenteel staan in de omgang met het koloniale verleden en de thema's die daar vandaag mee in verband gebracht worden. Elke SPOC heeft voor zijn of haar instelling een overzicht gemaakt van werkgroepen, adviesorganen, academische en/of publieksgerichte events, externe initiatieven waar universiteiten bij betrokken zijn, opleidingsonderdelen, betrokkenheid bij lager en secundair onderwijs, beurzen enz. Activiteiten die alleen met onderzoek te maken (bv. publicaties en onderzoeksprojecten rond koloniale geschiedenis, onderzoek in Centraal-Afrika) zijn niet bevraagd. De inventaris is bij dit eindverslag gevoegd.

De inventaris diende als vertrekpunt voor verdere reflectie met externe specialisten. De werkgroep heeft met dat doel tien diepte-interviews gevoerd met experten en/of ervaringsdeskundigen uit diverse regio's en disciplines. Deze gesprekken vormden vervolgens de basis voor verdere interne reflectie en het rapport dat daaruit is voortgekomen. Concreet zijn er gesprekken gevoerd met volgende personen:

- Prof. Dr. Matthew Stanard (Berry College, Rome GA, USA): *associate professor* geschiedenis en auteur van twee monografieën over koloniale propaganda en (post-)koloniale herinnering in België (Laurent Licata & Anne-Sophie Gijs, 26 jan)
- Prof. Dr. Hugo Devlieger & Prof. Dr. Fons Verdonck (KU Leuven): twee emeriti hoogleraren geneeskunde met decennialange ervaring in samenwerking met Congo (Aymar Nyenyezi Bisoka & Jean-Pierre Katshidikaya Tshibangu, 27 jan)
- Dr. Natalya Vince (University of Portsmouth): *reader* in Noord-Afrikaanse en Franse studies die onderzoek doet naar dekolonisering, postkoloniale natievorming en vrouwengeschiedenis (Sibò Kanobana & Idesbald Goddeeris, 26 jan)

- Dr. Sandrine Colard (Rutgers University, New Brunswick NJ, USA): *assistant professor* in Afrikaanse kunstgeschiedenis, van Congolese origine, opgegroeid in België en gepromoveerd aan Columbia University (Benoît Henriët & Idesbald Goddeeris, 29 jan)
- Dr. Sophie Withaecx (Maastricht) & Dr. Sarah Demart (USLB). De eerste is filosofe (PhD VUB), met MA's in Afrikaanse talen en culturen (UGent) en in Internationale politiek (UA), en momenteel *assistant professor*; de tweede is sociologe (Toulouse-le Mirail en UCLouvain) en werkt op Afrikaanse diaspora en postkoloniale samenlevingen en identiteiten. Samen organiseerden ze in september 2020 een seminarie rond *Decolonizing Academia*. (Romain Landmeters & Idesbald Goddeeris, 28 jan)
- Sanchou Kiansumba, Mailia Geoffrey, Raïssa Montois: leden van Afrikaanse origine binnen het Collectif « Mémoire Coloniale et Lutte contre les Discriminations » (Benoît Henriët & Marnix Beyen, 10 feb)
- Prof. Dr. Hippolyte Mimbu (Université Catholique du Congo): historicus die blijvende contacten onderhoudt met de KU Leuven, waar hij een doctoraat behaalde (Idesbald Goddeeris, 28 feb)
- Patrick Mudekereza (Lubumbashi): schrijver en directeur van het Centre d'Art Waza (Laurent Licata, 2 maart)
- Prof. Dr. Clémentine Kanazayire (Université du Rwanda, Kigali): doctor in de psychologie, voorzitter van het departement Santé mentale (Laurent Licata, 3 maart)
- Prof. Dr. Thérèse Biselele (UNIKIN): arts die blijvende contacten onderhoudt met de KU Leuven, waar zij een doctoraat behaalde (Idesbald Goddeeris, 5 maart)

Dit rapport staat eerst stil bij definities en interpretaties van dekolonisering, *decolonization of the mind* en *decolonizing academia*, en doet vervolgens voorstellen van conclusies en aanbevelingen, vooral dan in de domeinen van publiekswerking, diversiteit, samenwerking met Centraal-Afrikaanse partners, en onderwijs. Tijdens de totstandkoming van de inventaris en het rapport is regelmatig teruggekoppeld naar de bureaus van VLIR en CRef, maar uiteraard draagt alleen de werkgroep verantwoordelijkheid voor de inhoud.

De werkgroep drukt de wens uit dat het rapport en de inventaris de aanleiding en het instrument zullen vormen voor verdere reflectie. Zij nodigt de universiteiten uit om hen op de verschillende niveaus en fora te bespreken. De werkgroep hoopt dat zij de implementatie van acties verder kan opvolgen en zij in de toekomst op regelmatige basis kan samenkomen. Dekolonisering is immers een proces dat tijd vergt en permanente reflectie vraagt.

1.2 Dekolonisering: een veelvoud aan definities

Dekolonisering is een concept dat op verschillende manieren kan ingevuld worden. Historisch verwijst het naar het proces dat leidde tot de politieke onafhankelijkheid die de meeste kolonies verwierven in de jaren en de decennia na de Tweede Wereldoorlog. Dat proces was echter niet volledig, en het koloniale systeem bleef doorwerken in economische relaties, machtsstructuren, epistemologische patronen (vormen van kennis en representatie), enzovoort. Recente campagnes rond *decolonization of the mind* roepen op om een einde te maken aan specifieke denkkaders en attitudes met wortels of banden in het koloniale verleden. Deze voorstellen zijn niet nieuw: al sinds de laatste decennia van de twintigste eeuw publiceerden auteurs uit verschillende disciplines over dit thema. Deze ideeën werden samengebracht onder de paraplu van de 'postkoloniale studies', maar tegenwoordig komt er kritiek op deze term. Zij suggereert dat de koloniale periode volledig

achter ons ligt, terwijl dat voor domeinen als economie en mentaliteit nog niet het geval is. Het is daarom beter om te spreken over dekolonisering.

In België wordt dekolonisering vooral in verband gebracht met Centraal-Afrika: de regio die België koloniseerde. Dekolonisering gaat echter verder. Ten eerste waren Belgische bedrijven en missiecongregaties ook elders actief, en ontwikkelden er zich ook koloniale verhoudingen met en denkpatronen over andere regio's. Ten tweede richt de *decolonization of the mind* zich op België. Net als andere voormalige koloniale metropolen of moederlanden zag België zijn bevolking door migratie de voorbije decennia steeds meer divers worden. Veel mensen met een migratie-origine zien parallellen tussen het koloniale verleden en hun hedendaagse ervaringen met discriminatie en racisme. Dekolonisering kan dus niet los gezien worden van diversiteit, al is dat laatste uiteraard nog veel ruimer.

1.3 De dekolonisering van de academische wereld

Universiteiten maken deel uit van het dekoloniseringsproces. Zij zijn ingebed in de politieke, economische en sociale context van hun tijd. In het verleden waren zij actief betrokken in het koloniale project. Belgische universiteiten droegen bij aan de economische transformatie en exploitatie van Centraal-Afrika en ontwikkelden wetenschappelijke disciplines die de koloniale ideologie ondersteunden. Maar ook vandaag nog zijn politieke thema's en wetenschappelijke vragen met elkaar verbonden en staat wetenschap niet los van macht.

Deze inzichten vertalen zich in de dekolonisering van de academische wereld. Die richt zich op minstens zes verschillende inhoudelijke vlakken, die telkens een impact hebben op beleidskeuzes.

(1) Een dekolonisering van de academische wereld behelst een grondige reflectie over de rol die universiteiten gespeeld hebben in het koloniale verleden. Die dient gebaseerd te zijn op historisch onderzoek en plaatsvinden in samenwerking met collega's van niet-Belgische universiteiten, op de eerste plaats van de betrokken regio's. Deze reflectie mag zich echter niet tot het verleden beperken, en moet ook gaan over de hedendaagse impact van het koloniale verleden (onder meer op onderwijsprogramma's) en visies over de relatie met de voormalige Belgische kolonies.

(2) Door die nauwe betrokkenheid bij het koloniale project hebben universiteiten nu nog een gevarieerd materieel erfgoed dat verband houdt met het kolonialisme. Herdenkingsplaten en eerbetuigingen, etnografische en andere collecties die al dan niet tentoongesteld worden, zelfs menselijke resten behoren tot hun patrimonium, en de oorsprong en context van eigendomsoverdracht is niet altijd in detail bekend. Universiteiten moeten op een meer bewuste manier omgaan met dit erfgoed. Dat gebeurt overigens al, zoals blijkt uit een tentoonstelling aan de UAntwerpen, een conventie van de ULB met de UNILU en een omvangrijke nota aan de KU Leuven (zie bijlage, 2.1). Toch is ook hier nog werk, zoals onderzoek naar de herkomst en betekenis van het koloniale erfgoed van de Vlaamse universiteiten, de ontwikkeling van participatieve trajecten met de betrokken erfgoedgemeenschappen, en de bevordering van meerstemmigheid in de historische en actuele beeldvorming.

(3) Universiteiten zijn ook in bredere zin ingebed in geopolitieke verhoudingen die zijn gevormd door het Europese kolonialisme. Zij zijn actoren in diplomatie en buitenlandse betrekkingen, maar als kenniscentra dienen zij tegelijk de positie van Europa / het 'Westen' in de wereld in vraag te stellen. Dit kan op veel vlakken, zoals de samenwerking met niet-Europese universiteiten of de hantering van duidelijke standaarden rond financiering en andere samenwerkingsverbanden. Wat dat laatste

betreft kan de indruk bestaan dat universiteiten minder ver staan dan andere instellingen (zoals musea).

(4) Universiteiten moeten actief werken aan meer diversiteit en inclusie en ernaar streven om op alle niveaus – van studenten tot professorenkorps – een volwaardige spiegel van de hedendaagse samenleving te worden. In februari 2021 werd de in Kinshasa geboren Déborah Kayembe Buba verkozen tot rector van de universiteit van Edinburgh. Een rector – of vicerector, decaan etc. – van Congolese origine aan een Belgische universiteit: we kunnen het ons amper voorstellen.¹

(5) Universiteiten moeten kennis aanleveren voor het hedendaagse dekoloniseringsproces in de Belgische samenleving. Zij dienen niet alleen onderzoek te doen naar hun eigen rol (zie punt 1 en 2), maar ook naar het koloniale verleden in het algemeen, naar de manieren waarop koloniale denkwijzen en structuren doorwerken in onze huidige manier van denken en handelen (bv. systemisch racisme, structurele discriminatie, de reproductie van ongelijkheid, *white privilege*, dominante geschiedbeelden, enz.), naar de percepties van verschillende bevolkingsgroepen, ook buiten Europa, etc. Dit beperkt zich niet tot humane wetenschappen. In de computerwetenschappen is de gezichtsherkenning van witte mensen verder gevorderd; in de dermatologie worden ziektebeelden bij patiënten met een donkere huidskleur minder snel herkend; in de wiskunde wordt het belang van Pythagoras algemeen erkend, maar is een even baanbrekende mathematicus als Aryabhata veel minder bekend. Dekolonisering creëert bewustzijn rond dit onderwerp en opent de blik voor niet-Europese perspectieven.

(6) Universiteiten moeten die kennis niet alleen produceren, maar ook verspreiden. Uiteraard in de brede samenleving, die het koloniaal verleden nog al te vaak benadert in absolute categorieën van goed versus slecht. Maar ook binnen het eigen onderwijs, waar bepaalde denkpatronen soms onbewust bestendigd worden. Bewustwording en reflectie zullen uiteindelijk ook het onderzoek verbeteren. De lerarenopleidingen verdienen bijzondere aandacht (zie 2.3).

Dekolonisering is een continu proces. Het vraagt niet alleen reflectie en deconstructie, maar ook de ontwikkeling en toepassing van nieuw beleid inzake onderwijs, personeel, studenten, internationale relaties enz. Het vertrekt vanuit de onderkenning dat vraagstukken over dekolonisering diep verweven zijn met de activiteiten van het academische bedrijf en het functioneren van universiteiten als instituten waar kennis wordt gegenereerd en gelegitimeerd. Vervolgens is het geen aanvinken van een lijst van realisaties, maar een proces dat zowel bottom-up als top-down moet gaan, dat dus zowel wijzigingen in mentaliteit als heroriëntering in het beleid vraagt. Zo'n strijd tegen zelfgenoegzaamheid is een gezonde reflex. Maar dekolonisering is ook meer dan dat. Het is een noodzakelijke bevraging van diepliggende structuren met een grote impact.

Dekolonisering leidt tot maatschappelijke polarisatie en politisering. Universiteiten moeten een trekkende rol spelen door het debat academisch te voeden en wetenschappelijk onderbouwde

¹ In het Britse systeem is een rector iets anders dan in continentaal Europa. Hij/zij zit de hoogste bestuursorganen voor: de University Court en, in afwezigheid van de chancellor, ook de General Council. Het dagelijkse bestuur is de verantwoordelijkheid van de vice-chancellor, de functie die dus het dichtst staat bij rector in België. Maar ook een Britse rector heeft veel gezag en invloed, en wordt net zoals bij ons verkozen door personeel en studenten. Dit voorbeeld betekent overigens niet dat het Verenigd Koninkrijk een voorbeeld is wat betreft diversiteit in de academische wereld: minder dan 1% van de professoren – 140 van de 21.000 – identificeert er zich als 'zwart' (zie *The Guardian*, 27 februari 2020). Het is misschien ook tekenend dat Kayembe Buba van Congolese origine is, en niet uit een voormalige Britse kolonie komt als Nigeria of Jamaica.

argumenten aan te reiken. Zij dienen zelf onderzoek te doen, maar kunnen ook gebruik maken van talrijke internationale toonaangevende wetenschappelijke publicaties.

2 Conclusies en aanbevelingen

2.1 Inventaris van initiatieven rond dekolonisering

De Belgische universiteiten hebben al stappen gezet in de dekolonisering. Zeker de voorbije jaren neemt de belangstelling voor de thematiek toe en zijn heel wat initiatieven genomen. De werkgroep heeft een inventaris gemaakt van deze activiteiten (zie bijlage). In concreto worden in de inventaris onderstaande aspecten opgelijst.

- Werkgroepen, commissies en andere organen
- Academische en publieksgerichte activiteiten
- Externe initiatieven
- Universitair onderwijs
- Betrokkenheid bij lager en secundair onderwijs
- Beurswerking
- Samenwerking met Centraal-Afrika

2.2 Algemene bevindingen

De inventaris levert belangrijke inzichten op. Het is duidelijk dat universiteiten al veel initiatieven nemen rond dekolonisering. Toch zijn er grote verschillen tussen faculteiten en wetenschapsdisciplines. Bepaalde takken (bv. geschiedenis en antropologie) staan vaak verder in de zelfbevraging dan andere (bv. geneeskunde, biologie en exacte wetenschappen). Veel initiatieven vinden aan slechts één of een paar universiteiten plaats, en zijn elders dus totaal afwezig.

Het alomtegenwoordige bewustzijn rond de thematiek lijkt zich niet altijd te kanaliseren in een fundamentele herdenking. Het feit dat een docent over Afrika spreekt, wil nog niet zeggen dat die al grondig werk heeft gemaakt van de dekolonisering van zijn of haar vak. Heel vaak wordt het thema door enkele individuen gedragen, maar ontbreekt de inbedding in bredere geledingen en/of de systematische bevraging van curricula, onderzoekspraktijken en het eurocentrische kennisregime. Er zijn weinig initiatieven die kennisproductie, racisme, beeldvorming en internationale relaties verbinden met elkaar en met het koloniale verleden.

Bepaalde aspecten konden niet in de inventaris opgenomen worden omdat de kennis hierover ontbreekt: bijvoorbeeld de samenstelling (*whiteness*) van het studentenpubliek en de academische staf, de doorstroming binnen de academische wereld en/of de aanwezigheid van impliciet en systemisch racisme. De werkgroep pleit voor verder onderzoek rond deze thema's.

De werkgroep hoopt dat dit rapport doorstroomt naar de aparte instellingen en hun verschillende niveaus (faculteiten, centrale diensten rond internationalisering, diversiteit enz., maar zeker ook beleidsorganen), en dat die zich laten inspireren door elkaars *good practices*. Zij benadrukt ook dat dekolonisering permanente opvolging vraagt, en dus niet stopt met de oprichting van een commissie. De omgang met koloniaal erfgoed is een goed voorbeeld: commissies geven

aanbevelingen die leiden tot beleidsvorming. Tegelijk vragen zij onderzoek te stimuleren, archief te vormen of open te stellen, en het erfgoed via een participatief traject in te zetten als gangmaker in het dekoloniseringsproces. Dit moet leiden tot de vorming van een meerstemmig discours en een versterking van de samenwerking tussen de vele betrokken erfgoedgemeenschappen. Het erfgoed (dat zich niet alleen aan de Vlaamse universiteiten bevindt maar ook in de voormalige koloniale gebieden) kan ook ingezet worden in een publiekswerking rond dekolonisering, maatschappelijke debatten, enz.

2.3 Publiekswerking

De buitenlandse experts keken bij het lezen van de inventaris op van de vele initiatieven rond publiekswerking over het thema. Bewustmaking is inderdaad een essentieel onderdeel van dekolonisering, en een aspect waar de academische wereld een belangrijke rol hoort te spelen.

Onze maatschappij kan niet begrepen worden los van de relaties met haar (koloniale) verleden en met de rest van de wereld (*global connectedness*). Dit bewustzijn en deze kennis zijn onvoldoende aanwezig bij de bevolking. Dat bedreigt de toekomst van onze maatschappij omdat het exclusieve processen in de hand werkt en gelijke kansen en sociale cohesie ondermijnt. Toch ziet een stille groep, mogelijk zelfs een zwijgende meerderheid, dekolonisering als een voorbijtrekkend modeverschijnsel. Zij sluit haar ogen voor de alomtegenwoordigheid van het probleem en de nood aan een aanpak die steeds urgenter wordt omwille van de toenemende maatschappelijke polarisatie. Zij reduceert dekolonisering tot een herverdeling van macht en vreest dat zij hierbij zal verliezen. Nochtans gaat dekolonisering niet om het ondergraven van de positie van 'witten' en het 'teruggeven' aan anderen. Integendeel, het behelst twijfel en reciprociteit en richt zich op reflectie over wat macht is en wat we ermee kunnen doen.

Deze argwanende en/of relativiserende houding kan weggenomen worden via de presentatie van onderzoeksresultaten aan het brede publiek. Dit gaat niet alleen over de meest voor de hand liggende thema's, zoals multidimensionele narratieven over het koloniale verleden, objectiveerbare statistieken over discriminatie, inzichten over recente migratiegeschiedenis, enz. Ook met hun expertise in bredere domeinen moeten universiteiten het maatschappelijk debat mee dragen en sturen: sociale en psychologische dynamieken, verspreiding en transformatie van collectieve herinneringen, omgangsvormen met artistiek en architecturaal patrimonium, juridische dimensies, enz. Bovendien moeten academici hun inzichten vertalen naar meer toegankelijke fora, zoals documentaires, films, tentoonstellingen en kunst. Dat gebeurt best in samenwerking met journalisten, TV-producenten, activisten en kunstenaars.

Een essentiële doelgroep is het lager en vooral secundair onderwijs. Scholen moeten meer aandacht hebben voor de *global connectedness* van de Belgische en Europese geschiedenis en voor de hedendaagse maatschappelijke knelpunten om de groepen met een minder gehoorde stem mee te krijgen in hun eigen en in de maatschappelijke ontwikkeling. Het is opvallend hoe weinig Belgische scholieren weten van Afrika. De geraadpleegde experts zijn ervan overtuigd dat het racisme in België zou verminderen als scholen meer oog zouden hebben voor de Afrikaanse geschiedenis en samenleving: niet alleen de koloniale maar ook de periodes voor- en nadien, niet alleen Congo, maar ook Rwanda, Burundi en andere gebieden, niet alleen de meest evidente elementen, maar ook personen en feiten die in België amper bekend zijn. Universiteiten kunnen de scholen daarbij helpen, bv. door de ontwikkeling van lesmateriaal en de bijscholing van leerkrachten. Universiteiten halen

daar zelf voordeel uit, want op die manier zullen zij een meer divers en beter voorbereid studentenpubliek kunnen ontvangen.

Een even belangrijk voordeel van deze publiekswerking is het contact met groepen die nu nog ondervertegenwoordigd zijn aan universiteiten, en de leerrijke informatie en inspiratie die dat contact kan opleveren. Kinderen stellen interessante vragen waar academici nog niet aan gedacht hebben. Militanten brengen thema's naar voor die meer onderzoek vragen. Publiekswerking bestaat dus niet alleen uit spreken en aanleren, maar evenzeer uit luisteren en bijleren.

Deze publiekswerking kan op verschillende manieren gestimuleerd worden. Activiteiten voor een breed publiek zouden in beoordelingsdossiers een even grote erkenning moeten krijgen als academische output en fondsenwerving. Gehonoreerde onderzoeksprojecten zouden verplicht moeten worden om over het betreffende onderwerp minstens één publieke discussie te houden met het maatschappelijk middenveld, de artistieke wereld en migrantenvertegenwoordigers. Er zouden middelen moeten vrijgemaakt worden om niet-academici te vergoeden voor congresdeelnames: voor academici is dat *part of the job*, voor niet-academici vraagt dat tijd en organisatie.

2.4 Diversiteit in alle geledingen

Op 1 februari 2021 kopten verschillende Vlaamse dagbladen dat één op de zeven startende studenten aan de Vlaamse universiteiten niet-Europese wortels heeft. Concreet zijn bij 14% van de nieuwe studenten minstens twee grootouders, één ouder of de student zelf geboren buiten België en veertien West-Europese landen. Dat lijkt een indrukwekkend cijfer, dat haaks staat op de algemene perceptie van 'witte' aula's en ivoren torens.

Toch kunnen hier kanttekeningen bij geplaatst worden. Doordat niet meegegeven wordt hoe oud deze starters waren, of hoe groot de totale groep van Vlaamse/Belgische achttienjarigen met niet-Europese wortels is, blijft onduidelijk of deze studenten ook met die 14% al dan niet ondervertegenwoordigd zijn. Er zijn ook onderlinge verschillen tussen de universiteiten. Bovendien lijken Belgen van migratie-origine minder door te stromen naar het assisterend en zelfstandig academisch personeel. Nochtans is dat even belangrijk, want onderzoekers en docenten hebben een minstens even grote, en wellicht meer directe impact op de samenleving dan studenten. En ook op de hogere niveaus moeten universiteiten vanuit hun voorbeeldfunctie de superdiversiteit van de samenleving weerspiegelen.

Er is meer *measure and monitor* nodig naar de samenstelling en doorstroming van personeel en studenten aan de universiteiten, en naar de redenen van een mogelijke ondervertegenwoordiging van mensen met een Congolese of een andere migratie-achtergrond. Dit onderzoek moet zich ook richten op financieringsorganen (BELSPO, Innoviris, FWO, FNRS, ...), hun aandacht voor geracialiseerde groepen en/of het thema van dekolonisering, en de intersectionaliteit van gender, migratie-achtergrond en sociale klasse. Daarvoor zijn cijfergegevens nodig die objectivering toelaten (bv. gegevens over niet-gehonoreerde projectaanvragen en sollicitaties, over etnisch/raciale achtergronden van kandidaten en leden van expertenpanels). Deze *measuring and monitoring* kan inspiratie halen uit de belangrijke vooruitgang die de voorbije tien jaar is geboekt op

het vlak van gendergelijkheid, zowel in Franstalig België² als in Vlaanderen³. Deze institutionele vooruitgang is mogelijk gemaakt door de beschikbaarheid van statistieken. De universiteiten hebben terecht ingezien dat diversiteitswerking begint aan de basis: het aantrekken van studenten met een migratie-origine. Daar kunnen nog meer inspanningen geleverd worden. Belangrijk daarin is om de rekruteringskanalen en de communicatie te diversifiëren, rekening houdende met de verscheidenheid van de doelgroepen. Studentenkringen, en dan vooral van studenten met een niet-Europese of niet-christelijke achtergrond, kunnen daar actief bij helpen. Maar ook het personeelsbestand van sociale diensten (bv. studentenpsychologen en -artsen) en organen van studiebegeleiding (bv. monitoraten) moet diverser samengesteld worden.

Ook opleidingen en cursussen kunnen meer op maat gemaakt worden van andere leefwerelden, de vanzelfsprekendheid van bepaalde assumpties wegwerken en het bestaan van één type normstudent in vraag stellen. Jongeren van migratie-origine herkennen zich vaak niet in de leerstof. De werkgroep acht het zinvol om meer vorming te voorzien voor docenten en andere personeelsleden en hen op deze en andere manieren te stimuleren hun cursussen en andere activiteiten aan te passen.

Uiteindelijk moet dat ook leiden tot een verdere diversifiëring van het professorenkorps. In heel wat opleidingen zijn er amper of geen docenten met een migratie-achtergrond. Bij vacatures en selecties moet dus expliciete aandacht besteed worden aan diversiteit. Quota, streefcijfers en/of andere vormen van *affirmative action* kunnen helpen, maar daarover is binnen de werkgroep geen eensgezindheid. Het lijkt fundamenteeler om studenten, doctorandi en docenten van buitenlandse oorsprong zich thuis te laten voelen aan Belgische universiteiten. Dat geldt uiteraard ook voor vertegenwoordigende organen. Zeker op lagere niveaus zijn die al veel minder 'wit' dan vroeger, maar mensen van niet-Belgische origine zetelen vaak als 'excuustruus' en worden bovendien voor heel veel van die vergaderingen gevraagd waardoor ze minder tijd hebben voor onderwijs en onderzoek.

Diversificatie is een belangrijke motor voor dekolonisering. Zij draagt bij tot het doorbreken van dominante narratieven en genereert nieuwe inzichten.

² Aan de universiteiten van de Federatie Wallonië-Brussel (de Franse Gemeenschap van België) en het FNRS is een netwerk van contactpersonen opgericht in 2013. Het krijgt jaarlijkse subsidies en maakt elk jaar een *Rapport sur l'état de l'égalité de Genre*. De cijfers over de man-vrouw-verhouding onder studenten en werknemers (ZAP, ABAP, ATP), aan faculteiten, in administratieve organen en op besluitvormende niveaus hebben niet alleen toegelaten om bepaalde ongelijkheden objectief vast te stellen, maar ook om beleid te ontwikkelen dat hen kan bestrijden. Op het niveau van de ARES (Académie de Recherche et d'Enseignement Supérieur) formuleert het Comité Femmes et Sciences standpunten en aanbevelingen voor de overheid betreffende gendergelijkheid op academisch en wetenschappelijk gebied.

³ Bij de VLIR werd een high level task force gender opgericht in 2012, die een gender-actieplan en een -charter afwerkte in 2013. Het charter werd in 2019 vernieuwd in samenwerking met de Jonge Academie. De high level task force werd ondertussen geïnstitutionaliseerd tot de Werkgroep Gender, die alle thema's in verband met gender in de academische wereld bespreekt, geldt als aanspreekpunt voor advies over dit thema naar overheid en derden toe, en onderlinge uitwisseling tussen de Vlaamse universiteiten stimuleert. Zo onderzocht de Werkgroep Gender in 2020 via focusgroepgesprekken wat drempels zijn voor postdoctorale medewerkers naar een docentenstatuut. Ook monitort de Werkgroep Gender jaarlijks de evolutie van het aantal mannelijke en vrouwelijke personeelsleden (AP en ATP) en de vertegenwoordiging van mannen en vrouwen in bestuursorganen van de universiteiten. Het FWO levert de Werkgroep Gender sinds 2020 jaarlijks gendercijfers over haar werking aan, en plant een uitgebreider dossier op te maken in 2021. Naast deze genderwerking richt de VLIR-werkgroep Diversiteit en Sociaal beleid zich op bredere diversiteitskenmerken, zowel bij studenten als personeel. In januari 2021 werden voor het eerst achtergrondgegevens over studenten gepubliceerd over de academiejaren 2019-2020 en 2020-2021.

2.5 Samenwerking met niet-westerse, in het bijzonder Centraal-Afrikaanse universiteiten

Dekolonisering heeft op de eerste plaats betrekking op de Belgische samenleving, maar zij kan niet plaatsvinden zonder aandacht voor de relatie met andere regio's, overigens niet alleen Centraal-Afrika, maar ook andere historische migratielanden en bij uitbreiding de hele niet-westerse wereld. Verschillende geraadpleegde experts in Centraal-Afrika noteren dat de inventaris weinig oog heeft voor Afrikaanse auteurs of culturele projecten en dat veel initiatieven die in België als nieuw worden voorgesteld, in hun ogen reeds als achterhaald overkomen.

In de koloniale periode en de eerste decennia na 1960 waren Belgische universiteiten erg actief in Congo. De voorbije decennia is dat engagement gestaag afgebouwd. De calamiteiten in Centraal-Afrika schrokken af en de inzet leverde weinig academische output op. Nieuwe generaties van academici voelden zich niet betrokken, keerden zich af van neokolonialisme of worstelden met postkoloniale schuldgevoelens. De werkgroep pleit ervoor om de banden met Centraal-Afrika weer aan te halen, en om dat op een structurele manier te doen.

De uitbouw van nieuwe contacten met Centraal-Afrika begint best met een bevraging van de ervaringen en resultaten van de voorbije decennia. Individuele collega's die zijn blijven werken op en/of in de regio wijzen op tekortkomingen in het onderzoeks- en 'ontwikkelings'-beleid: weinig ondersteuning en coördinatie, focus op excellentie (bv. postdoc- in plaats van doctoraatsniveau, artsen in plaats van verplegers), onmogelijke concurrentie met andere landen, enz. Ook de geraadpleegde experts zien mogelijkheden tot verbetering, zoals de aandacht voor reciprociteit (bv. Afrikaanse gastdocenten aan Belgische universiteiten), de noodzaak om de perceptie van Congo bij te stellen (nu associëren veel Belgen, ook academici, het land vooral met ebola en geweld), de verbreding van deze samenwerking naar niet-academische milieus, de verdere opvolging van afgeronde projecten (met name de vertaling van resultaten in praktijkwerking en beleidsvorming), enz. Uiteraard zijn er ook tekortkomingen aan de andere zijde. Veel Afrikaanse onderzoekers die aan Belgische universiteiten zijn opgeleid, verlaten de academische wereld voor de privésector. Heel wat departementen aan Centraal-Afrikaanse universiteiten hebben nagelaten om nieuwe generaties op te leiden.

Toch mag dit geen reden zijn om Centraal-Afrika de rug toe te keren. Belgische universiteiten moeten de samenwerking stimuleren. Dat kan op de eerste plaats via een beurzensysteem voor Afrikaanse studenten, bij voorkeur vanaf het bachelorniveau. Omgekeerd hebben de geraadpleegde experts veel lof voor initiatieven die het verblijf van Belgische studenten in Afrika mogelijk maken (bv. MAONO 2012-2014), en betreuren zij dat die meestal na een paar jaar uitdoven.

De erkenning van samenwerking met niet-Europese regio's in de beoordeling van projecten en bevorderingsaanvragen kan een groter aantal academici stimuleren om deze pistes te bewandelen. Zulke uitwisselingen en contacten kunnen inderdaad leiden tot dekolonisering: meer nog dan door onderwijs of publiekswerking is het door de confrontatie met de realiteit ter plaatse dat men de eigen blik daadwerkelijk decentraliseert, dominante narratieven in vraag stelt en stilstaat bij de eigen privileges. Het is opvallend dat veel academici geen voeling hebben met niet-westerse regio's, ondanks het feit dat zij generaties opleiden voor een leven in een geglobaliseerde wereld en dus verondersteld worden de blik van studenten op de wereld te verruimen.

In deze hernieuwde samenwerking moet uiteraard op de eerste plaats geluisterd worden naar de Centraal-Afrikaanse partners. Het is belangrijk om hun noden en hun perspectieven mee in rekenschap te brengen, en te beseffen dat zij andere problemen vooropstellen. Zij vinden het bv. belangrijker dat universiteiten ervoor ijveren dat buitenlandse academici gemakkelijk aan een visum

komen dan dat zij werken aan postkoloniale verzoening. Zij hebben ook andere referentiekaders en inspirerende voorbeelden – zo verwees Clémentine Kanazayire naar de Britse ngo Aegis Trust die lesmodules organiseert rond genocide. Het is ook belangrijk om met diverse partners te spreken, en bijvoorbeeld niet alleen met collega's die in België zijn opgeleid of Frans spreken. Alleen op die manier kunnen we vermijden dat oude koloniale machtsrelaties blijven doorwerken.

2.6 De uitbreiding van het onderwijsaanbod

In de loop van de voorbije decennia heeft de reflectie over het koloniale systeem en zijn gevolgen zich internationaal ontwikkeld tot een apart en interdisciplinair veld: de *subaltern of postcolonial studies*. De inzichten hebben op verschillende manieren in België ingang gevonden, vooral via individuele onderzoekers, maar ook door de opkomst van culturele studies als nieuwe onderzoekstroming. Toch zijn de *subaltern of postcolonial studies* in België niet uitgegroeid tot een aparte academische discipline. Hetzelfde geldt voor aanverwante aftakkingen of recentere evoluties, zoals *African studies*, *black studies*, *decolonial studies*, enz. De werkgroep pleit ervoor om dit veld meer structureel in te bedden aan Belgische universiteiten. Het kan een historisch gegroeide achterstand wegwerken, de huidige staf en studenten meer bewust maken van het thema, zichtbaarheid en aantrekkelijkheid vergroten onder studenten met een migratie-achtergrond en als motor fungeren voor de verdere dekolonisering van de universiteiten.

Deze inbedding kan op verschillende manieren gebeuren. Het thema kan aandacht krijgen binnen bepaalde opleidingsonderdelen of leerlijnen binnen bepaalde opleidingen. Dat gebeurt nu al aan de meeste universiteiten, maar beperkt zich veeleer tot specifieke opleidingsonderdelen of opleidingen, en bereikt daarom niet alle studenten, terwijl dekolonisering een transversaal thema is dat in elke discipline aandacht verdient. De oprichting van faculteits- of zelfs universiteitsbrede opleidingsonderdelen kan dat probleem oplossen. Dat zou kunnen samengaan met de creatie van leerstoelen, waarbij elk jaar een internationale autoriteit een lessenreeks verzorgt die als vak kan aangeboden worden in verschillende opleidingen. Voordelen van een leerstoel zijn de grote reikwijdte en de geringe personeelsinzet en andere kosten.

Zo'n leerstoel zou ook interuniversitair kunnen georganiseerd worden, al mag de lat voor interuniversitaire samenwerking ook hoger gelegd worden en kan gedacht worden aan een interuniversitaire master rond dekolonisering. Die zou verschillende disciplines kunnen samenbrengen, bestaande initiatieven integreren, internationale samenwerking stimuleren en verdere expertise ontwikkelen. Dat zijn belangrijke voordelen: de kennis – zowel over andere disciplines als specifiek over België – is momenteel niet altijd voorhanden. Zo'n interuniversitaire master zou toegankelijk moeten zijn voor alle bachelors, ook met een diploma in een exacte wetenschap. De MA in Gender and Diversiteit die door vijf Vlaamse universiteiten wordt georganiseerd, en de *master de spécialisation en études de genre* van de zes Franstalige universiteiten kunnen als voorbeeld dienen. In het buitenland bestaan al gelijkaardige initiatieven, zoals het Institute Project on Decoloniality aan de University of Edinburgh en de MA Race, Migration & Decolonial Studies aan het University College Dublin.

Zo'n leerstoel en/of master kan echter niet de enige piste zijn. Zij zouden het thema van dekolonisering immers ook kunnen 'inkapselen', de discussie onschadelijk maken en toelaten dat iedereen verder zijn/haar gang gaat. Een universiteitsbreed vak rond gender en dekolonisering en/of de integratie van deze theorieën en de introductie van een multiregionale focus in de bestaande vakken zijn daarom even belangrijk.

De werkgroep wijst op de noodzaak om conceptuele verdieping en interdisciplinariteit te combineren. Enerzijds moet die het verschil maken met reeds bestaande opleidingen die ofwel al sterk theoretisch zijn ingebed (bv. antropologie, culturele studies), maar de brug missen met andere opleidingen als geschiedenis en sociale of interculturele psychologie. Anderzijds maakt die combinatie de studie aantrekkelijk voor een breed studentenpubliek, ook uit niet-humane wetenschappen als geneeskunde en bio-ingenieurswetenschappen. In elk geval is het belangrijk dat dekolonisering gepaard gaat met reflectie op maat van de individuele student, bv. over de vraag naar de impact van het koloniale verleden in het eigen leven.